

Етапи та процедури створення R&D центрів і лабораторій

Мета: розглянути практичні особливості створення R&D центрів і лабораторій у закладах вищої освіти (ЗВО) України та їх роль у структурі ЗВО.

Модуль розкриває наступні питання:

1. Роль R&D центрів і лабораторій у структурі ЗВО.
2. Закони та документи, що регулюють діяльність R&D центрів і лабораторій в Україні.
3. Послідовність (етапи) створення R&D центрів і лабораторій у ЗВО України.
4. Кадровий склад R&D центрів і лабораторій, оплата праці.
5. Типове положення про науково-дослідну лабораторію.

1. Роль R&D центрів і лабораторій у структурі ЗВО.

Науково-дослідні центри (R&D) та лабораторії є науковими підрозділами закладів вищої освіти. Утворення R&D центрів та лабораторій у ЗВО має свої особливості і наслідки, які розглянемо нижче.

Наявність R&D центрів та лабораторій у ЗВО безпосередньо впливає на можливу організаційно-правову форму його структурних підрозділів. Важливо, що у статтях 33, 42 та 43 Закону України «Про вищу освіту» передбачено вичерпний перелік організаційно-правових форм, в яких можуть існувати структурні підрозділи закладу вищої освіти, що провадять освітню діяльність, визначено вимоги до видів діяльності таких підрозділів та їх внутрішньої структури. Перелік допустимих організаційно-правових форм таких підрозділів зведено до п'яти: факультет, навчально-науковий інститут, територіально відокремлений структурний підрозділ, фаховий коледж або військовий навчальний підрозділ. При цьому для того щоб застосовувати в структурі ЗВО організаційно-правову форму «навчально-науковий інститут» необхідною є наявність в ньому R&D центрів і лабораторій та провадження наукової діяльності. Адже згідно Закону України «Про вищу освіту», навчально-науковий інститут – структурний підрозділ університету, академії, інституту, що об'єднує відповідні кафедри, лабораторії, науково-дослідні центри та експериментальні лабораторії, які провадять освітню діяльність і проводять наукові дослідження.

Провадження наукових досліджень є основною відмінністю університетів від інших закладів освіти та створює необхідні передумови для комплексної підготовки кадрів: бакалавр – магістр – доктор філософії (PhD) – доктор наук (ScD). R&D центри та лабораторії в українських ЗВО часто об'єднані управлінням науково-дослідної частини (НДЧ).

Основними завданнями науково-дослідної частини є:

- Отримання конкурентоспроможних наукових і науково-прикладних результатів шляхом провадження науково-технічної та інноваційної діяльності;
- Забезпечення органічного поєднання в діяльності університету освітньої, наукової та інноваційної діяльності; формування сучасного наукового кадрового потенціалу, здатного розробляти та впроваджувати інноваційні наукові розробки; популяризація наукової діяльності серед студентської молоді, сприяння залученню осіб, які навчаються, до наукової роботи та інноваційної діяльності;
- Налагодження міжнародних зв'язків та провадження міжнародної діяльності в галузі науки.

Структурними підрозділами НДЧ можуть бути: наукові, науково-дослідні, науково-виробничі та проєктні інститути, навчально-науково-виробничі центри (сектори, частини, комплекси тощо), дослідні станції, конструкторські бюро, експериментальні підприємства, полігони, наукові парки, технопарки, інші підрозділи, що провадять наукові дослідження, інші підрозділи, діяльність яких не заборонена законом.

2. Закони та документи, що регулюють діяльність R&D центрів і лабораторій в Україні.

У своїй діяльності R&D центри і лабораторії керуються Законами України та нормативними документами з питань вищої освіти і наукової роботи. Відповідно до змін законодавства, нормативних актів та Статуту ЗВО вносяться відповідні зміни в положення про діяльність R&D центру чи лабораторії.

Основні закони та документи, що визначають діяльність R&D центрів в університетах України:

- Закон України «Про вищу освіту»;
- Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність»;
- Статут ЗВО;
- Положення про R&D центр чи лабораторію.

Передусім, згідно з пунктом 14 частини 2 статті 32 Закону України Про вищу освіту» елементом автономії та самоврядування ЗВО є право самостійно утворювати, реорганізовувати та ліквідувати свої структурні підрозділи.

У частині 1 статті 33 закону України «Про вищу освіту» міститься чітка вимога до змісту статуту закладу вищої освіти, який є бюджетною установою. Зокрема, вказано, що статут ЗВО повинен визначати його структуру, статус і функції його структурних

підрозділів. Отже, у статуті ЗВО повинен бути визначений увесь перелік діючих структурних підрозділів ЗВО (згідно з Єдиним державним реєстром юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань), а не лише перелік підрозділів, які загалом можуть бути утворені в цьому ЗВО.

Законною підставою наявності у складі ЗВО структурного підрозділу, який провадить освітню (наукову) діяльність, є запис у Статуті ЗВО про існування цього структурного підрозділу. При цьому в статуті повинно бути визначено для кожного такого структурного підрозділу його організаційно-правову форму, яка повинна відповідати статті 33 закону України «Про вищу освіту», повне найменування, статус, функції та завдання.

У випадку, якщо в тексті Статуту ЗВО відсутня вказана вище інформація про структурний підрозділ, то відсутні й юридичні підстави вважати наявним такий структурний підрозділ (навчально-науковий інститут чи факультет).

Відповідно, після прийняття Вченою радою ЗВО, на підставі частини 2 статті 36 закону України «Про вищу освіту», рішення про утворення, реорганізацію або ліквідацію структурного підрозділу, необхідно видати наказ ректора, яким рішення Вченої ради вводиться в дію, та внести відповідні зміни до Статуту ЗВО в частині, яка стосується структурного підрозділу, щодо якого прийнято рішення про утворення, реорганізацію або ліквідацію.

Таким чином, заснування R&D підрозділів в структурі ЗВО є необхідною умовою застосування типової і бажаної для ЗВО України організаційно-правової форми навчально-науковий інститут.

3. Послідовність (етапи) створення R&D центрів і лабораторій у ЗВО України.

Процедури та етапи створення R&D підрозділу у ЗВО (якщо такий раніше не існував) можна виокремити наступним чином:

- Приймається рішення Вченої ради ЗВО про утворення R&D підрозділу (науково-дослідної частини) та затвердження положення про R&D підрозділ; у своїй структурі R&D підрозділ може містити науково-дослідні лабораторії, центри тощо;
- Видається наказ ректора про введення в дію рішення Вченої ради;
- Вносяться відповідні зміни в статут ЗВО.

У випадку, якщо первинний R&D підрозділ (часто це науково-дослідна частина) у ЗВО вже створений і статутом ЗВО визначена його діяльність, то для створення додаткових науково-дослідних лабораторій чи спеціалізованих центрів достатньо видати наказ ректора закладу вищої освіти про створення такої науково-дослідної лабораторії (НДЛ) чи центру і затвердити відповідне положення про діяльність лабораторії чи центру (як правило додається

до наказу ректора). Окремого рішення Вченої ради ЗВО для створення чергової НДЛ зазвичай не потрібно.

При створенні R&D центрів і лабораторій ключовими питаннями, які потребують вирішення є:

- Наукові напрями діяльності НДЛ;
- Кадрове забезпечення, склад та управління НДЛ;
- Фінансування діяльності та матеріально-технічне забезпечення НДЛ.

4. Кадровий склад R&D центрів і лабораторій, оплата праці

Важливо, що в університетських реаліях, при виборі організаційно-правової форми структурного підрозділу, який провадить освітню діяльність, не може бути застосовано пункт 19 частини першої статті 1 Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність», де передбачено можливість функціонування структурного підрозділу в організаційно-правовій формі інституту. Натомість такий інститут може бути лише науковим підрозділом, який не провадить освітню діяльність, а основним його завданням є провадження наукової, науково-технічної або науково-організаційної діяльності. При цьому, в штаті цього підрозділу посади наукових працівників повинні становити не менше ніж 50 відсотків.

Необхідно також зазначити, що наявність у ЗВО наукових підрозділів, основним завданням яких є провадження наукової, науково-технічної або науково-організаційної діяльності, повинна бути відображена в штатному розписі кожного з таких структурних підрозділів. Згідно статті 31 Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність» основними посадами наукових працівників є:

- Керівник (начальник) науково-дослідної частини;
- Учений секретар;
- Керівник (завідувач) наукового підрозділу (лабораторії, центру тощо);
- Провідний інженер;
- Головний науковий співробітник;
- Провідний науковий співробітник;
- Старший науковий співробітник;
- Науковий співробітник;
- Молодший науковий співробітник.

Важливим питанням кадрового забезпечення діяльності R&D центрів і лабораторій є *оплата праці наукових працівників.*

Умови оплати праці працівників державних наукових установ та ЗВО, що фінансуються з державного бюджету, визначаються Кабінетом Міністрів України. Оплата праці працівників, які виконують науково-дослідні роботи за контрактом за рахунок коштів вітчизняних та іноземних замовників робіт та грантів, визначається за угодою сторін у межах коштів на оплату праці, визначених замовником або надавачем гранту.

Згідно статті 36 закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» заробітна плата наукових працівників складається з посадових окладів (ставок), премій, доплат за наукові ступені, вчені звання, надбавки за стаж наукової, науково-педагогічної роботи та інших надбавок, доплат та винагород, передбачених законодавством у сфері наукової і науково-технічної діяльності. Аспірантам і докторантам, зарахованим на навчання за державним замовленням, призначається стипендія в розмірі, визначеному Кабінетом Міністрів України. Крім того, науковому працівнику за виконання роботи у вільний від основного навантаження час винагорода виплачується за договорами цивільно-правового характеру та за роботу за сумісництвом – на умовах трудового договору. Важливо, що згідно рекомендацій МОН України зараховувати працівників на виконання робіт за договорами цивільно-правового характеру допускається лише з переліку наукових працівників (див. вище) та науково-педагогічних працівників університету. Виходячи з цього дискусійним є питання можливості виконання договорів цивільно-правового характеру (ЦПХ) студентами чи інженерними працівниками (крім провідного інженера).

В останній час критично дискусійним стало питання укладання договорів ЦПХ з науковими та науково-педагогічними працівниками в контексті змін до закону України «Про публічні закупівлі». Закон визначає правові та економічні засади здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для забезпечення потреб держави, територіальних громад та об'єднаних територіальних громад. Під послугами мається на увазі будь-який предмет закупівлі, крім товарів і робіт, зокрема транспортні послуги, освоєння технологій, *наукові дослідження, науково-дослідні або дослідно-конструкторські розробки*, медичне та побутове обслуговування, найм (оренда), лізинг, а також фінансові та консультаційні послуги, поточний ремонт, поточний ремонт з розробленням проєктної документації. Таким чином, укладання договору ЦПХ з працівником може трактуватися як закупівля послуг університетом. Важливо, що дія Закону «Про публічні закупівлі» не поширюється на послуги з провадження наукової, науково-технічної діяльності, які фінансуються на конкурсній основі в порядку, визначеному статтями 58 і 59 Закону України "Про наукову і науково-технічну діяльність". Отже, відсутні правові колізії в межах виконання грантових проєктів Національного фонду досліджень України (НФДУ), так званих ДБ проєктів та ряду інших конкурсних проєктів. Проте, питання юридичної чистоти виконання науково-дослідних

робіт, що фінансуються за рахунок коштів вітчизняних та іноземних замовників (госпдоговорів) працівниками університетів шляхом укладання з ними договорів ЦПХ залишається дискусійним, оскільки дані проекти не фінансуються на конкурсній основі і, відповідно, не підпадають під виключення дії закону «Про публічні закупівлі» (Стаття 5, пункт 7).

Нерозривною з питанням оплати праці працівників НДЛ є структура податкового навантаження та непрямих видатків за типами науково-дослідних робіт залежно від джерела фінансування. Основні відрахування з суми договорів:

- Податок на додану вартість (застосовується для більшості господарських договорів – за рахунок коштів вітчизняних замовників робіт та грантів; не застосовується для виконання НДР за кошти держбюджетних та міжнародних програм), 20 %;
- Накладні видатки установи (видатки на управління); розмір накладних видатків визначається керівництвом ЗВО, зазвичай не перевищує 20 %;
- Єдиний соціальний внесок, який сплачується установою з коштів проекту, 22 %;
- Відрахування до пенсійного фонду, 18 %;
- Військовий збір, 1,5 %.

Таблиця 1

Структура податкового навантаження та непрямих видатків

#	Тип договору	Накладні видатки, %	ПДВ, %	ЄСВ, %	Пенсійний фонд, %	Військовий збір, %	Сума договору, тис. грн.	Фактичні надходження науковій групі	
								%	тис. грн.
1	Комерційний госпдоговір, наукові дослідження	20	20	22	18	1,5	1000	44,0	439,89
2	Комерційний госпдоговір, наукові дослідження	-	20	22	18	1,5	1000	55,0	549,86
3	Благодійний договір, наукові дослідження	-	-	22	18	1,5	1000	66,0	659,84
4	Стипендія (не на виконання робіт)	-	-	-	18	1,5	1000	80,5	805,00

Виходячи з поточних ставок податкового навантаження та непрямих видатків (таблиця 1), створювати R&D центри і лабораторії доцільно для виконання великих проектів за державним замовленням (НФДУ, ДБ, ДЗ), а також для виконання великих міжнародних проектів (наприклад, Horizon). Конкурентним R&D центр у структурі ЗВО також може бути

для виконання комплексних робіт для вітчизняних і закордонних замовників робіт та грантів (ГД). Проекти на виконання таких робіт часто проходять тендерні процедури і великі університети можуть забезпечити необхідний кадровий потенціал і матеріально-технічну базу. Натомість R&D центр у структурі ЗВО є менш конкурентним для виконання невеликих проєктів для приватних замовників. Навіть знизивши рівень накладних видатків до нуля (таблиця 1) ЗВО складно конкурувати з ФОП (фізичними особами-підприємцями).

Поряд із виконанням типових комерційних договорів ЗВО іноді залучають кошти через благодійні фонди на виконання наукових досліджень. Умови надання таких коштів прописуються в договорі надання благодійної фінансової допомоги. В цьому випадку ПДВ не нараховується, проте наукові працівники сплачують відрахування у пенсійний фонд та військовий збір, а роботодавець із коштів договору сплачує єдиний соціальний внесок.

Найменшу ставку оподаткування має стипендія (сплачуються лише відрахування у пенсійний фонд та військовий збір). Важливо, що в рамках стипендії стипендіат не може бути зобов'язаним до виконання будь-яких робіт. Стипендія може виплачуватись із благодійних коштів згідно конкурсного положення ЗВО, яке регулює порядок проведення такого конкурсу.

5. Типове положення про науково-дослідну лабораторію.

Взірець

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказом Ректора університету

№ _____

«__» _____ 20__ р.

Положення

про науково-дослідну лабораторію

(номер та назва науково-дослідної лабораторії)

1) Загальні засади

1.1. Науково-дослідна лабораторія *(номер та назва науково-дослідної лабораторії)* (далі – НДЛ) кафедри *(вказати назву кафедри)* навчально-наукового інституту *(вказати назву інституту)* входить до складу науково-дослідної частини (НДЧ).

1.2. Метою діяльності НДЛ є проведення наукових досліджень, виконання науково-дослідних робіт, надання науково-технічних послуг, виготовлення науково-технічної продукції на замовлення підприємств, організацій, установ та фірм, провадження

інноваційної діяльності, а також забезпечення умов для здійснення підготовки фахівців, у т.ч. фахівців вищої наукової кваліфікації.

1.3. НДЛ у своїй діяльності керується чинним законодавством, нормативними документами Міністерства освіти і науки України, Статутом університету, Положенням про науково-дослідну частину університету та цим Положенням.

1.4. НДЛ утворюється наказом ректора університету за поданням завідувача кафедри, погодженим з директором навчально-наукового інституту та проректором з наукової роботи, або за поданням директора навчально-наукового інституту, погодженим з проректором з наукової роботи.

1.5. НДЛ проводить діяльність відповідно до пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки України та пріоритетних напрямів діяльності університету.

1.6. НДЛ створюється на площах і науково-приладній базі університету та має відповідне матеріальне забезпечення.

2) Наукові напрями та напрями діяльності НДЛ

2.1. Науковими напрямами НДЛ є: *(вказати наукові напрями)*.

2.2. Основними напрямами діяльності НДЛ є: *(вказати напрями діяльності, наприклад: проведення науково-дослідних робіт, надання консультаційних послуг, розроблення програмного забезпечення, нових матеріалів та технологій, створення та реалізація науково-технічної продукції, зразків обладнання, приладів, нової техніки, малих серій виробів технічного та побутового призначення тощо)*, а також здійснення маркетингу, провадження інноваційної діяльності, сприяння підготовці студентів, аспірантів і докторантів, вирішення актуальних наукових і науково-технічних проблем економіки, співпраця з підприємствами, закладами вищої освіти, установами, компаніями, у т.ч. закордонними.

3) Кадрове забезпечення, склад та управління НДЛ

3.1. Склад працівників НДЛ визначається штатним розписом НДЛ.

3.2. Штатними працівниками НДЛ є наукові та інженерно-технічні працівники.

3.3. Для роботи в науково-дослідній лабораторії на умовах сумісництва або за договорами цивільно-правового характеру можуть залучатись особи з відповідною кваліфікацією:

- наукові працівники інших НДЛ,
- науково-педагогічні та інші працівники університету,
- докторанти, аспіранти, студенти університету,
- а також працівники інших установ, організацій та підприємств.

3.4. Посадові обов'язки та права працівників НДЛ визначаються посадовими інструкціями (відповідно до чинного законодавства).

3.5. Наукове керівництво НДЛ здійснює науковий керівник (особа із числа наукових або науково-педагогічних працівників університету, що має досвід науково-дослідної роботи, науковий ступінь доктора або кандидата наук).

Науковий керівник:

- формує стратегічні напрями розвитку науково-дослідної лабораторії на перспективу;
- організовує роботу, спрямовану на виконання перспективних і поточних завдань, координує науково-дослідну роботу та несе відповідальність за стан та результати цієї роботи;
- контролює якість виконаних робіт;
- забезпечує взаємодію навчального та наукового процесів шляхом залучення до науково-дослідної роботи науково-педагогічних працівників, докторантів, аспірантів та студентів, а також наукових працівників лабораторії до навчального процесу;
- сприяє підготовці дисертацій штатними науковими працівниками науково-дослідної лабораторії;
- контролює підготовку наукових публікацій працівниками лабораторії.

3.6. Керівництво поточною діяльністю науково-дослідної лабораторії здійснює завідувач лабораторії.

3.7. Завідувач лабораторії призначається наказом ректора за поданням завідувача кафедри, погодженого з директором інституту та проректором з наукової роботи або за поданням директора інституту, погодженого з проректором з наукової роботи.

Завідувач лабораторії:

- організовує виконання науково-дослідних робіт;
- забезпечує дотримання нормативних вимог, належне оформлення документації, вчасне звітування щодо виконаних робіт у встановленому порядку;
- здійснює моніторинг з пошуку можливостей практичного застосування результатів виконаних робіт;
- бере участь у підборі, атестації і оцінюванні діяльності працівників НДЛ;
- забезпечує підтримання у належному технічному стані приладів та обладнання для виконання науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт;
- забезпечує проведення метрологічної атестації та повірку приладів контрольно-виміральної апаратури;

- забезпечує та контролює дотримання правил техніки безпеки.

4) Фінансування діяльності та матеріально-технічне забезпечення НДЛ

- 4.1. Фінансування діяльності НДЛ здійснюється за рахунок коштів, що надійшли за виконання науково-дослідних робіт, надання послуг, реалізації виготовленої науково-технічної продукції, а також від грантової діяльності, спонсорів та інших джерел, не заборонених законодавством України.
- 4.2. НДЛ надається (в межах затверджених планових витрат) оперативна самостійність у комплектуванні та придбанні устаткування;
- 4.3. Усі бухгалтерські операції та бухгалтерській облік здійснюються через бухгалтерію університету.

5) Ліквідація НДЛ

- 5.1. Питання щодо ліквідації НДЛ порушується за поданням завідувача кафедри, погодженим з директором навчально-наукового інституту та проректором з наукової роботи, або за поданням директора навчально-наукового інституту, погодженим з проректором з наукової роботи.
- 5.2. Рішення щодо ліквідації НДЛ затверджується наказом ректора.
- 5.3. При ліквідації НДЛ працівникам, які звільняються, гарантується збереження їхніх прав та інтересів згідно з трудовим законодавством України.

Начальник НДЧ	_____	<i>Ім'я, ПРІЗВИЩЕ</i>
Директор інституту	_____	<i>Ім'я, ПРІЗВИЩЕ</i>
Завідувач кафедри	_____	<i>Ім'я, ПРІЗВИЩЕ</i>
Начальник юридичного відділу	_____	<i>Ім'я, ПРІЗВИЩЕ</i>

Контрольні питання.

1. Які ключові вимоги ставляться для створення в ЗВО структурного підрозділу в організаційно-правовій формі «навчально-науковий інститут»?
2. Закони та документи, що визначають створення, діяльність та ліквідацію R&D центрів та лабораторій в університетах України.
3. Яка послідовність створення чергових (додаткових) науково-дослідних лабораторій?
4. Які вимоги ставляться до структури кадрового складу наукового підрозділу ЗВО (R&D центру чи науково-дослідної лабораторії).
5. Основні обов'язки завідувача науково-дослідної лабораторії.